

Recensioner

Alain Ehrenberg, *The Weariness of the Self: Diagnosing the History of Depression in the Contemporary Age*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2010

Alain Ehrenberg, *Det udmattede selv: Depression og samfund*, København: Informations Forlag, 2010

Depression utgör idag en både heterogen och universell diagnos. I kontrast till andra mentala ohälsotillstånd kan depression hänvisa till en stor mängd olikartade organiska, psykologiska och beteendemässiga symtom samtidigt som avvikelserna uppfattas kunna drabba alla. Hur kan det komma sig att depression blivit vår tids diagnos framför andra inom psykiatri och hos allmänheten? Denna fråga utgör upprinnelsen till Alain Ehrenbergs verk, nu översatt från franska (*La Fatigue d'être soi: Depression et société*, 1998) till engelska (med ett nytt längre förord) och danska (som är att föredra framför den engelska utgåvan för den som är bekväm med vårt nordiska grannspråk), som syftar till att kartlägga de historiska förändringar, i definition och i tillämpning, som diagnosen depression genomgått under 1900-talet.

Ehrenbergs huvudtes är att utbredningen av depression är intimt sammanvävd med de samhällsförändringar som påbörjades under 1970-talet, då depression också för första gången blev diagnosen på allas läppar. Detta var ett decennium i emancipationens tecken där lydningen inför föräldrar, lärare och andra auktoritetsfigurer utmanades och disciplinen upphörde att vara vägvisare. I frigörelsens namn inriktade man sig också på personlig utveckling och experimenterade med icke-traditionella terapi- och umgängesformer. Under 1980-talet skiftas fokus med inriktning på det personliga handlandet. Människor förutsätts nu inte endast finna sig själva inom ramen för en äkthetskultur utan även sätta full tillit till sin förmåga att agera och ta initiativ, liksom att de själva kan göras ansvariga för alla sina beslut. Staten och den professionella sektorn, lika väl som utbildningssystemet och de privata företagen, inriktas mot att tillhandahålla lösningar skraddarsydda för den handlingskraftiga individen. Denna utveckling bejublas men med den nya subjektiviteten uppstår också en aldrig förut skadad problembild som utmärks av upplevelser av otillräcklighet. Depression kommer, framhåller Ehrenberg, att utgöra skuggsidan hos den suveräna människa som ständigt måste välja och för vilken allt är möjligt: hon blir trött, tvivlande och orolig av att hela tiden vara sig själv nog.

Diagnosens framfart över det medicinska landskapet bland psykiatrer, läkare och epidemiologer är en mer brokig berättelse. Den inleds med att depression möjliggörs som mental patologi genom att man i slutet av 1800-talet erkänner förekomsten av affektiva och strikt psykologiska sjukdomstillstånd. Skildringen inbegriper senare också infriade hopp om effektiv behandling där teknologiska och farmakologiska innovationer bidragit till att ge depression en status som fastställd verklighet. Detta gäller

särskilt upptäckten av behandling med elchocker (ECT) anno 1938 och antidepressiva mediciner – Imipramin och Iproniazid i slutet på 1950-talet och SSRI-preparatet Prozac under 1980-talet. Av betydelse är även den intrikata relationen till ångestproblem. Medan också psykiska ohälsotillstånd med ångest gestaltar en universell problematik har det, pekar Ehrenberg på, aldrig kommit att skapas någon motsvarighet till det etablerade uttrycket ”depressiv sjukdom” – det finns inte något sådant som ”en ångestsjukdom”. Vidare betraktar psykiatrerna sedan 1980-talet panikångest och generaliserat ångesttillstånd som depressiva tillstånd och möjliga att behandla med antidepressiva preparat.

Vad som till sist förenar medicinens med samhällets historia är att föreställningen om den inadekvata individen också kommit att bli mittpunkten i den förra. Depression hänvisar i klinisk mening idag, påvisar Ehrenberg, inte främst till människor i sorg, eller ens ett särskilt stämningsläge, utan till utmattade personer med nedsatt psykomotorisk förmåga att agera och ta initiativ. Hämning och impulsivitet är de dimensioner som psykiatrer och läkare utgår ifrån: hämning betecknar frånvaro av handling och impulsivitet okontrollerad handling. Detta vida betraktelsesätt – en dimension kan inrymma disparata syndrom och etiologier – har medfört att depression ökat explosionsartat som sjukdomsbestämning.

The Weariness of the Self har rönt välförtjänt uppmärksamhet bland samhällsvetare, filosofer och psykiatrer. Det är både en bok om och för vår tid. Ehrenberg intar ett på samma gång originellt och välgrundat perspektiv på det samtida samhället och tvingar oss att ställa viktiga normativa frågor om hur vi vill leva i framtiden.

Boken är dock inte utan invändningar. Ett problem rör Ehrenbergs beskrivning av den förändring i mentalitet som den individuella emancipationen medfört, vilket han förstår som övergången från ”det förbjudna” till ”det möjliga”. Mot denna bakgrund argumenterar han för att vi idag skulle leva i ett samhälle där konfliktmodellen på psykiskt lidande (representerad av Freud) inte längre är tillämplig. Vad som inte beaktas är emellertid alternativet att vi snarare ser en *ny sorts konflikter* där individen vill och önskar men inte kan. Överjaget straffar mig då inte främst för att jag gör fel och bryter mot en fast moralkodex, utan för att jag inte lever upp till bilden som självbestämmande och gör de val som i samhället uppfattas vara värdefulla. Ehrenberg bortser, trots egna försäkringar om motsatsen, alltför ofta från att även det möjligas sfär är samhälleligt reglerad. Utan att ta hänsyn till psykologiska konflikter blir det överhuvudtaget svårt att förstå vad det skulle innebära att uppleva sig tvingad att följa, liksom obehaget att bryta mot, sociala normer.

Ehrenberg framhåller depressionsdiagnosens sociala förankring, men det går inte att bortse från att det även finns andra psykiatriska tillstånd som vunnit stort gehör i samhället. Bland dessa ingår inte minst neuropsykiatriska problem som ADHD, Asperger och Tourette som drabbat miljontals människor och vilka han inte berör. Dessa diagnoser tycks primärt handla om att individen inte uppfyller de allt *strängare* och *mindre flexibla* samspelesnormer som kommit att etableras, snarare än att vara uttryck för utmattade livsprojekt.

Hur ska då slutligen det möjligas bördor hanteras? Ehrenberg flirtar med en far-

makologisk lösning: den fenomenala konsumtionsökningen av anti-depressiva medel motsvarar det nya samhällets krav på individuell autonomi – preparaten undanröjer bromsklossar i vägen för självet fortsatta aktivitet – och att ifrågasätta människors bruk av dem är därför att moralisera, menar han. Detta resonemang ter sig särskilt visionslöst som Ehrenberg själv konstaterar att läkemedelsanvändningen för merparten deprimerade numera är livslång där man givit upp tankarna på bot. På baksidestexten förklaras att författaren ”visar att det moderna depressionsfenomenet inte är en konstruktion av läkemedelsindustrin”. Påståendet är emellertid direkt felaktigt eftersom Ehrenberg inte alls diskuterar förhållanden som att läkemedelsindustrin idag utformar manualer vilka allmänläkare använder för att diagnostisera depression, eller att denna industri länge bedrivit intensiva reklamkampanjer för att legitimera depression som diagnos och försett patientgrupper med depression stora monetära medel. Sammanfattningsvis lämnar *The Weariness of the Self* mycket att önska ifråga om samhällskritik, men är i många andra hänseenden en viktig och intressant bok.

Jonas Lindblom, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Elias le Grand, *Class, Place and Identity in a Satellite Town*.
Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies
in Sociology, New Series 47, Stockholms universitet, 2010

When Tony Blair came to power in 1997 he proclaimed to the Labour Party conference that ”the class war is over but the struggle for equality has just begun”. The death of social class is announced routinely in British life. George Orwell noted this kind of rhetoric in the 1930s and Richard Hoggart identified it in the late 1950s. ”Class distinctions do not die: they merely learn new ways of expressing themselves” wrote Hoggart. ”Each decade we swiftly declare we have buried class; each decade the coffin stays empty” (Hoggart, ”Introduction” in G. Orwell *The Road to Wigan Pier*, London: Penguin, 1989, p. vii). Elias le Grand’s book, *Class, Place and Identity in a Satellite Town*, is an extraordinary study of the latest mode through which class is expressed in the contemporary British life through the figure of ”The Chav” – unrespectable, anti-social, violent, gawdy, loose is sexual morays, crude, often tattooed and dripping in ostentatious gold jewellery. The moral panic about the uncouth Chavs is the latest incarnation of Britain’s seemingly eternal obsession with class distinctions.

This book charts the emergence during the early years of the 21st century the moral panic about the cultureless Chavs in the media. Through five months of fieldwork in a ”Chav town” on the southern edges of London the book gives an account of the lives of white working people who are labelled in this way. The main argument of the book is that the emergence of the notion of the ”chav” is a ”symbolic construction of class that is spatialised.” There are many different versions of the origin of term some claim its origins are Romany others claim that Chav is an abbreviation of ”Cheltenham Averages” that are the embodiment of white working-class educational under

achievement. Whatever its root the notion became the shorthand stigmata to characterise the disreputable white working class and the neighbourhoods where they live.

Elias le Grand spent time living in a working class council estate and talking to the people that live there. The first and profoundly telling finding is that the word "chav" is hardly used in the intimate spaces of working-class life. Although, there is an awareness of that this term is circulating in the wider public culture. While the residents of Satellite Town are aware of the sense of a "spoilt identity" this is only a fraction of the story. While there are cases of gun crime and violence on the estate this place actually has a lower crime rate relative to other parts of London and le Grand finds a strong sense of community spirit. The account of working-class life offered here is sensitive, compelling and at times painfully honest.

Two moments in the ethnography really stand out. The first concerns a young woman called Katie. Presented with images of tattoos that are commonly associated with the image of the "chav" she rejects the idea of having one herself. Yet, at the same time she knows that to have a tattoo with the name of a loved one is part of the modality through which kinship and devotion is expressed in working-class life. She wants to have the name of her mother inscribed on her skin but does not want to invite class hatred and the label "chavy". Instead she wants to have her mother's name tattooed on her skin in "Hebrew" to avoid the stigmatizing power of chav discourse. The result is a vivid account of the emotional politics of class. While the residents of Satellite Town don't use the language of chav culture some of them are intimately aware of its symbolic power. The great achievement of this work is that it managed to get inside the textures and complexities of working class life with the result that the account is not only believable but also captures the vitality of this world. This isn't always easy or comfortable. The second ethnographic high point is an account of a conflict which took place during fieldwork in the local youth club with a young man called Nicky. In this place people talk about 'having front' which literally is a particularly stylised hard presentation of self particularly for young men. These are protest masculinities that start out as resistance but very often simply reproduce marginalisation. Elias le Grand finds himself in a verbal confrontation where as an ethnographer he is drawn into classed performances of self. The confrontation costs him his job. But in the description that is offered we understand how these identities – middle-class stranger/working class local – get acted out in the spaces of everyday life. In my reading it is the conflict ridden nature of le Grand's engagement with this young man – that some might say oversteps the ethnographer's role – that enriches the study and captures the vivid qualities of the kinds of people who populate council estates like this one.

More critically, this is very much a culturalist understanding of class. I was surprised that more attention wasn't paid to the kinds of jobs that people who live in Satellite Town do, the industrial estate and the factories – many of which that have closed – located on the estate. How does the culture of industrial life and particularly its attendant forms of masculinity haunt the experience of young men like Nicky? Also, there are a number of fleeting references to the racialised geography of London. I wondered how the experience of "chavtowns" like this one might be understood in terms of the

relationship between whiteness and class. Regardless of these minor quibbles this is a wonderful and important study that deserves to be read widely. Its findings with regard to the intensity of class hatred unleashed and indeed licensed by the *chav* phenomenon is deeply shocking. The lasting impression of the book is a posting quoted from a website. The posting refers to a tragic drug related shooting in Satellite town of a young man by a rival gang. The contributor to the website writes gleefully: "More guns & drugs for Satellite Town please, this way the scum will; eradicate each other faster." The coffin of social class remains unfilled but Britain's oldest obsession – the hatred of working-class people – is alive and well.

Les Back, Goldsmiths, University of London (fakultetsopponent)

Jonas Lindblom & Jonas Stier (red.) *Det socialpsykologiska perspektivet*. Lund: Studentlitteratur, 2011

I Sverige har socialpsykologin traditionellt en ställning mitt emellan psykologi och sociologi. Det är en position som predisponerar för viss kantstötning. Detta betonas av att ämnet också röner olika behandling från sina två föräldradiscipliner. Både metodologiskt och teoretiskt finns det olika grundantaganden om socialpsykologins karaktär och om dess studieobjekt. Berömt sedan länge är Floyd Allports kategoriska imperativ: "There is no psychology of groups which is not essentially and entirely a psychology of the individual." Här är det individuellt psykologiska egenskaper som bestämmer utfallen av de socialpsykologiska faktorerna. Psykologin är moderdisciplin.

På den andra sidan har vi en något mindre berömd definition av G. H. Mead: "In social psychology we explain the part in terms of the whole, not the other way." Här är det individen som blir förstörd utifrån den sociala situation den befinner sig i. Här är det, synes det, socialpsykologin som är moderdisciplin för psykologin, och i förlängningen viktiga delar av sociologin.

I Sverige har Johan Asplund och en del av hans lärjungar spelat en roll för att belysa det senare ontologiska perspektivet. Nyligen har det kommit ut två volymer som breddar belysningen. Den första kom för ett par år sedan: C. G. Heidegrens och D. Wästerfors *Den interagerande människan*. Ett alldeles färskt tillskott är en antologi som redigerats av Jonas Lindblom och Jonas Stier, och som presenterar texter av nio författare. Det är inte en hopsamlad bunt texter med socialpsykologisk vinkling; samlingen utgör en ganska noggrant utkristalliserad karta som programmatiskt beskriver och lanserar ett perspektiv som mer liknar Meads än Allports.

Hur urvalet av ämnen har gått till vet jag inte, men jag känner mig nöjd med provkartan. Den är på ett sätt originell: Redaktörerna har inte väjt för att åter presentera profiler från det förgångna, som är välkända för alla beteendevetare. Vi har både Fromm, Erikson, Mead och Sartre. Varför ta fram dessa välkända profiler igen? Skälet är att redaktörerna vill presentera en sorts systematik i sitt perspektivval. Boken heter

Det socialpsykologiska perspektivet. Det som ska fram är inget mindre än en tendens att låta detta perspektiv agera moderdisciplin. Man kunde i förstone vänta sig att Fromm med sin psykoanalytiska bas rymmer båda sidorna i någon kombination, men presentationen här lyfter fram den sidan av Fromm där karaktärsutvecklingen kan ses som en pendang till drag i samhällsstrukturen.

Samma sak kunde förväntas om Erikson. Det tycks som om hans teori om människans åtta åldrar är en genuint psykologisk teori. Men Stiers behandling lyfter fram de sociala villkorens tydliga påverkan på gestaltningen av de olika stadierna, och följdriktigt avslutas också texten med Eriksons identitetsteori, där tesen att identitet över huvud taget inte kommer till stånd utan att speglingen från Den Andre odlas tydligt. En Cooley-lärjunge känner väl igen sig.

Liknande är fallet med Sartre. (Lite originellt är det att alls inkludera honom.) Han är ju existentialist och denna filosofi tolkas ofta som att den ser valet och den existentiella ångesten som strikt individuella drag. Min fragmentariska läsning av Sartre gav mig aldrig en sammanhållen socialpsykologisk teori. Jag fortsatte därför inte in i Sartres universum. Men Sverre Wide hittar snabbt en infart som slår mig som ett fynd: Sartre har skrivit mycket om blicken och den Andres fråga och svar på min blick (och omvänt) såsom avgörande krafter i mitt liv. Detta är Wides nav. Man kunde ha inkluderat också Levinas, som ju har blickens bekräftelse, ärlighet, falskhet som ett grundläggande kriterium av tydligt socialpsykologisk karaktär. Men Levinas är inte vardagsläsning för svenska beteendevetare.

Elin Thunman har tidigare skrivit om begreppet motstånd hos Mead, och Marcus Persson har på liknande vis skrivit om den tingens/materiens socialpsykologi, som Mead etablerade. Motstånd och blockeringar är enligt Mead (och i både pragmatismen, med Dewey i centrum och i Piagets och Vygotskys olika utvecklingspsykologier) avgörande för att skapa medvetet intellekt och kreativitet. David Redmalms text om Johan Asplund kommer mycket riktigt direkt efter Mead. Asplund introducerade på bred front Mead i Sverige. Hans användning av Mead har också varit sällsamt kreativ och har påverkat svensk socialpsykologi starkt. Redmalms framställning är kongenial med det skönlitterära skrivsätt som Asplund själv har odlat så framgångsrikt. Hans text är, liksom Asplunds egna, en intellektuell och estetisk njutning. Detta kan också sägas om Wides presentationer.

Försöken att presentera socialpsykologin som en kraft "sui generis" är genomgående, inte bara i urvalet utan också i sättet att skriva om dem. Texten om Goffman, t.ex. odlar tydligt ett drag som jag själv brukar använda: i Goffman har vi en person som sysslar med psykologi och som ger oss ibland extraordinära kunskaper inom det ämnet, men som aldrig använder psykologiska förklaringar. Goffman är nästan unik i detta, och tolkningen framhäver det. Jag lärde mig Goffman i original, men fick här en smula nytt, t.ex. vad man upptäcker bakom masken när en person "tappar ansiktet". Här uppstår i Wides tappning faktiskt ett existentiellt grundspörsmål med stor ångestpotential, som man måste vara känslig för att finna hos Goffman själv.

Socialiteten som kraft "sui generis" finns också i Tomas Kumlins text om Garfinkel, som tar oss djupare än standardrepertoaren om hans experiment brukar göra.

Det blir text om socialpsykologiskt teoretiska konsekvenser av vad som händer i experimenten. Som Mead-lärjunge nickar jag slutligen sympatiserande såväl vid framställningen av Potters tes om talet som handlingsprocess, som vid texten om Butlers genusperformativitet, som är så mycket mer lättillgängligt än författarinnan själv. Varken Butler eller Sartre är självklara i en socialpsykologisk antologi, men här plattas de naturligt. Detta framhålls ytterligare av redaktörerna, som ramat in bidragen omsorgsfullt. Tillsammans blir allt en vidgning av frågan jag började med: kan socialpsykologin vara snarare en modervetenskap för samhälls- och beteendevetenskap, än deras gemensamma barn?

Boken framstår som kurslitteratur. Jag vill därför meddela att det finns en vandring från etablerade positioner till de sentida scenarierna i socialpsykologin. Det betyder samtidigt att det blir en vandring mot större komplexitet ju längre fram vi kommer. Börja på A-nivå? Ja, men de senare kapitlen blir prövande för många A-studenter.

Lars-Erik Berg, Institutionen för Teknik och Samhälle, Högskolan i Skövde

Roland Paulsen, *Arbetsamhället: Hur arbetet överlevde teknologin.*

Malmö: Gleerups, 2010

”Arbetsamhället är hopplöst föråldrat”, skrev André Gorz 1988 och syftade då på att arbetet inte längre kan fungera som den sociala samhörighetens grund. Glorifierandet av lönearbetet kvarstår dock fortfarande, vilket den som slår på sin TV och lyssnar till politikernas naivt optimistiska tilltro till arbetslinjen lätt kan se. Arbetslinjen, detta kvasitranscendentala argument, strukturerat kring en morötternas och piskans retorik, tycks vara något som många människor tar för givet. I Roland Paulsens bok *Arbetsamhället: Hur arbetet överlevde teknologin* framträder dock detta tal om arbetslinjen i samhällets tjänst som inget annat än ett praktexempel på ett *argumentum ad nauseam*, ett argument som upprepats så ofta att ingen längre funderar närmare över huruvida det äger giltighet eller ej.

Dagens samhälle präglas av viljan att ”genom tillväxt skapa arbete” och det är denna vilja som är det övergripande föremålet för Paulsens bok, vilken erbjuder en väl-skriven kritisk analys av vad Paulsen benämner arbetsamhället, ett samhälle där arbetet har blivit ett självändamål. Arbetsamhället beskrivs som produkten av en sammandrabbning mellan två motstående krafter, dels den *produktiva*, det mänskliga produktionssystemets effektivisering, och dels den *ideologiska*, perversionen av denna ”mänsklighetens triumf” till en ”ideologisk kraft som fordrar att vi oavsett hur behovet av arbete ser ut fortsätter att arbeta” (s. 10). Detta spänningsförhållande utgör navet i Paulsens framställning av det orimliga i att se lönearbetet som kreativt och gemenskapsgrundande. Vi måste i stället gå bortom dessa tvivelaktiga rättfärdiganden av arbetsideologins herravälde och komma till insikt om ”absurditeten och slöseriet”, om ”underordningens repetition” (s. 13). Vid sidan om detta utgör boken även en utmärkt introduktion till den (västerländska) arbetskritiska litteraturen.

Bokens första del, "Arbetets ideologi" behandlar de ideologiska krafter som varit styrande för överproduktionens problem, med fokus på tre huvudsakliga ideologiska drivkrafter (protestantismens arbetsetik, industrialiseringens våldsamma naturalisering av arbetsmoralen samt den endimensionella arbetsideologin) som historiskt varit styrande för att arbetet kommit att ses som en rättighet i stället för en förödmjukelse. Här framträder en bild av hur den sentida människan "i en tid när den mänskliga arbetskraften blivit mer överflödigt än någonsin" ändå "blivit mer arbetsanpassad än någonsin" (s. 72) och nästintill kroniskt oförmögen att föreställa sig ett samhälle som inte är uppbyggt kring arbetsplikten.

I bokens andra del, "Arbetets frukt", diskuteras övergången från behovsekonomi till överflödesekonomi i relation till konsumismen som metaideologi. Poängen är här att konsumismen utvidgat "den systembevarande rationaliteten från produktionens till konsumtionens område" (s. 139). Särskilt intressant är diskussionen om behovsdebatten, där tre kritiska punkter framträder. Den första handlar om risken att de kritiska teorier som behandlat frågan om sanna och falska behov – i en diskussion som gått från ett medvetandefokus till att handla om intersubjektiv kommunikation – kanske motverkar sitt emancipatoriska syfte. Risken är enligt Paulsen att vi hamnar i ett ständigt uppskjutande av en möjlig förändring, där intellektualiserad kunskapsteori döljer mer än den avslöjar om de potentiellt mer frigörande frågorna om produktionspotential och behovsstimulans. Vidare fokuserar debatten alltför mycket på medelklassen, något som skymmer arbetstvängets mer repressiva sidor för människor längre ned i samhällets hierarki. Som tredje punkt behandlas den missvisande beskrivningen av överflödesekonomins problematik som en fråga om målrationalt, vilken följer den mer övergripande frågan om rationaliteten som underordnad härskandets repressiva logik.

Bokens tredje del, "Arbetets substans", tar upp överproduktionens problem inom produktionsfären. Paulsen pekar på hur det västerländska arbetssamhällets slöseri med exempelvis teknik och livsmedel inte har sitt ursprung i skapandet av falska behov utan i själva produktionsapparaternas irrationalitet (ex. glödlampans eller bilens medvetet inbyggda funktions- eller kvalitetsföråldring). Paulsen diskuterar även tjänstearbetet som en systembevarande mekanism som onekligen bidragit till den tilltagande svårigheten att "se någon produktions- eller effektivitetsrelaterad logik i arbetet" och till att produktionsrationaliteten underordnats makten, med konsekvensen att arbetet degenererat till en form av arbetsliknande icke-arbete präglad av immaterialitet och tomhet. Den långt drivna frikopplingen mellan arbete och produktion har bidragit till en sinnenas alienation, till ett upphörande av "subjektets materialisering i den objektiva omvärlden" (s. 173). Arbetets ansträngning riktas enligt Paulsen inåt, till en känslornas kamp där problemet blir att uthärda hela arbetsdagen. Vi ägnar oss alltmer åt tomt arbete, dvs. annat än våra arbetsuppgifter, dock ej p.g.a irrationalitet eller bristande moral, utan i stället till följd av den ofta mer eller mindre ogenomträngliga kopplingen mellan arbetsprocessen och arbetets mål, tillsammans med individens behov av att behålla sin inkomst.

I bokens avslutande del, "Arbetets underminering", tar Paulsen upp, vid sidan om

medborgarlönens idé, det motstånd som ligger i *ekoaktivismen*, dvs. en ekonomisk aktivism som handlar om att människor ”inskränker sitt deltagande i samhällsekonomin genom att begränsa sitt deltagande i reglerad produktion eller konsumtion” (s. 206). Ett exempel är här fildelningen, detta utnyttjande av informationsteknologi utanför den legitima ekonomin. Poängen är att ekoaktivismen framvisar en alternativ rationalitet som är alltför effektiv för att kunna tolereras av arbetsamhället. Ytterligare exempel är maskningen där den anställde aktivt väljer tomt arbete i syfte att fylla det med ”kreativ aktivitet som upplevs som mer meningsfull än lönearbetet” (s. 209), eller friganernas tillvaratagande av matbutikernas kasserade livsmedel. Ekoaktivismen omkullkastar rådande hierarkier och sätter fingret på den minimala skillnaden inom systemet, dvs. de reaktioner som den ger upphov till är något annat än systemets kontingenta dysfunktionalitet. Snarare handlar det om en punkt där systemets sätt att fungera explicit framträder och där ett aktivt motstånd blir möjligt.

Avslutningsvis kan det framhållas att Paulsens bok rymmer en genuin kritisk potential väsensskild från den sedvanliga passivt-aggressiva hållningen, skenbart subversiv i sitt begråtande av den rådande ordningens missförhållanden. Paulsen citerar mot slutet av sin bok Georg Büchners ord om våra liv såsom mord genom arbete, där vi i sextio år dinglar i repet, dansandes. I relation till detta kan sägas att *Arbetsamhället* skänker oss en antydning om att den klaustrofobiska känslan av att vara fångna i systemets stasis trots allt kanske kan brytas – och i förlängningen kan förhoppningsvis denna typ av välgrundad samhällskritik föra oss närmare ett avskärande av repet som binder oss likt marionetter till arbetsideologins herravälde.

Lennart E. H. Räterlinck, Sociologiska institutionen & IBF, Uppsala universitet

Joachim Radkau, *Max Weber: A biography*. Cambridge: Polity, 2009

Efter över 80 år kan vi ersätta Mariannes Webers hagiografiska biografi och ålderstigna text över sin mans gärningar. Nu har vi fått en fullmatad studie över Max Webers liv och tänkande: Joachim Radkau *Max Weber: A biography*. En sådan studie är efterlängtd och efterfrågad av många. Denna studie ger oss läsare nya insikter och kunskaper om den framstående mannens verksamheter, både intellektuella framgångar och privata motgångar. Detta är till skillnad från Mariannes berättelse en bok som når upp till en hög akademisk nivå och samtidigt tar Radkau ner Weber på jorden. Marianne hade benämnt Max som en titan av världshistorisk betydelse. Radkau visar snarare på en människa av kött och blod. Han har i sitt arbete fått tillgång till ett vanligtvis stängt familjearkiv. Han har bland annat läst brevväxlingar mellan Max Weber och de kvinnor han stod närmast: hans mor Helene, hans fru Marianne och hans älskarinnor Mina Tobler och Else Jaffé. Dessa brevväxlingar ger en bredare bild av hans känslomässiga liv och samtidigt visar Radkau att dessa känslor blev en viktig drivkraft för de områden han intellektuellt kom att ge sig i kast med. Radkau menar att det finns ett nära samband mellan intellekt och eros. Och detta är ett genomgå-

ende tema i hans bok. Men detta antagande implicerar inte någon som helst reduktionism, att Webers tänkande kan reduceras till eros. Eros skall i Weber fall, som Radkau lyckas visa, peka ut vilket håll Weber intellektuellt kom att rikta sig mot, i olika faser av sitt liv.

Radkau kan inte sägas tillhöra någon särskild weberiansk ”skolbildning”. Faran med en tillhörighet är att man blir blind för vissa aspekter. Nej, Radkau får oss att se Weber med relativt nya och fräscha ögon. Radkau har framför allt varit verksam som miljöhistoriker av rang. Och som historiker är han van genom sin skolning att arbeta med källmaterial och förhålla sig källkritisk och värderande. Ursprungsversionen av boken på tyska utkom 2005 och heter *Max Weber. Die Leidenschaft des Denkens*, vilket på svenska motsvaras av *Tänkandets passioner* (1008 s). Detta speglar väl Radkaus tes att tänkande – det förnuftiga – drivs framåt av passioner. Detta går förlorat i den engelska titeln. Bakom Webers ibland minst sagt torra prosa framträder i denna bok Max Weber i helfigur full av liv, ett liv fullt av alkohol och droger, viktproblem, impotens, otrohet, barnlöshet, sexuell berusning, maschocism etc., men också av vetenskapliga framgångar.

Den gordiska knuten som Radkau upprättar mellan Webers tänkande och liv utgörs av begreppet ”naturalism”. Denna knut kom Weber att tampas med hela sitt liv, enligt Radkau. Naturalism i Radkaus tappning är brett och svårfångat. En central aspekt av detta är Webers brottande med sin egen sexualitet, d.v.s. natur. Detta naturbegrepp används som ett idealtypiskt begrepp helt i enlighet med Webers användande. Radkau frågar sig: varför kan vi inte använd detta typiska weberianska begrepp på Weber själv?

Radkau studie formar sig som ett drama bestående av tre akter. Den första akten benämns ”The violation of nature”, där vi introduceras i Max Webers komplicerade uppväxtförhållanden. Max drabbas i unga år av en hjärnhinneinflammation som nästan tar livet av honom. Erfarenheten av denna sjukdom kom han att brottas med hela livet och kom att påverka hans självbild. Under dessa år möter han viktiga människor och för diskussioner kring politiska frågor. Det var också under dessa år han lärde sig att dricka alkohol i allt för stora mängder.

Den andra akten får namnet ”Nature’s revenge” och handlar om hans depression, som når sin kulmen vid förra sekelskiftet. Han plågas av vad han kallar ”daimon”, det judiskt-kristna begreppet för demoner. Detta tar sig uttryck som sömnlöshet och migrän. Just denna sömnlöshet fick honom att t.o.m. att använda heroin. Radkau menar att denna depression hade att göra med att Weber hade en alltför skev bild av sig själv. Weber uppfattade sig själv som en ledare och krigare, men i själva verket var han inte alls detta. Det vill säga bilden av sig själv och verkligheten stämmer inte alls överens.

Den sista akten benämns ”Salvation and illumination”. Här framträder Weber i full skaparkraft. Under denna period utvecklar han begreppen ”rationalisering” och ”karisma”, vilka kom att bli centrala och användbara begrepp i Webers vetenskapliga arsenal. Han gör vissa försök att träda in på den politiska arenan. Han var en av delegaterna vid Versailles förhandlingarna 1919.

En av myterna som Radkau försöker skjuta i sank är Karl Jaspers uttalande att det

var en tragedi att Weber inte blev en Statsman. Radkau menar och argumenterar väl för att denna föreställning hade mer formen av en komedi snarare än tragedi. Weber hade inga som helst anlag för praktik politisk verksamhet, som först och främst handlar om att sluta kompromisser. I skriften "Politik som yrke" framråder politiken just som kompromisslös. Weber hade heller ingen djupare tillhörighet till något politiskt parti. Radkau menar att det var tur därvidlag att inte Max Weber fick någon betydande politisk roll.

Denna bok är medryckande, livlig och mycket välskriven. Den är som jag uppfattar den skrivna utifrån en passion, d.v.s. den är dubbeltydig. Det handlar om Max Webers passioner som drivkrafter och den är skriven utifrån Joachim Radkaus passion för sitt studieobjekt, vilket gör den mycket läsvärd. Radkau försöker med sin bok att levandegöra Max Weber och krossa ikonen Max Weber, men som han säger i slutet av boken: "it destroys none of the magic of the great anti-magician."

Det finns dock en del mindre svagheter. Det är framför allt vagheten i begreppet "naturalism" som boken utgår ifrån. Det blir så omfattande att allt kan inpassas i detta begrepp. Den andra svagheten är behandlingen av Max Webers politiska tänkande. Radkau är ute efter att krossa myten om statsmannen, vilket gör att de politiskt intellektuella resonemangen hos Max Weber tenderar att undertryckas.

Men den största svagheten med boken är att den är förkortad i förhållande till den tyska upplagan. Det saknas en bit över 300 sidor. Bland annat utelämnas Webers närmkamp med Karl Marx och Webers komplicerade relation till Georg Simmel. Jag känner mig därvidlag lite snuvad på konfekten. Om möjligt, läs den tyska upplagan.

Lars-Erik Alkvist, Akademin hälsa och samhälle, Högskolan Dalarna

Lambros Roumbanis, *Kierkegaard och sociologins blinda fläck*.
Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies
in Sociology, New Series 44, Stockholms universitet, 2010

1844 var ett bemerkelsesrikt år, skriver Roumbanis inledningsvis: August Comte gav ut sin bok *Om Positivismen*, Marx skrev sina *Ekonomisk-filosofiska manuskript* och Kierkegaard gav ut sin bok om *Begreppet Ångest*. Sociologer känner som regel till de två förstnämnda, medan vår kunskap om Kierkegaard begränsas till gymnasiets få filosofi-timmar, om ens detta.

Den djärva grundtesen i denna avhandling är "att den kierkegaardska existensfilosofin både direkt och indirekt uppenbarar en blind fläck i varje sociologiskt och samhällsteoretiskt resonemang" (s.3). Författaren kallar detta för ett *sociologiskt ofullständighetsteorem*, en tes som han i övrigt övertar från Georg Simmel: ögat som ser ut, ser inte sig självt.

Kierkegaards filosofi har inspirerat kontinental filosofi avsevärt och har därigenom sipprat in till den omgivande sociologin. Theodor Adorno brottades aktivt med Kierkegaards filosofi i sin avhandling om *Konstruktionen av det Estetiska*. Med Kier-

kegaard såg han det inre mänskliga rummet som en *interieur* – en möjlig fristad från den alltomfattande reifikationen i det yttre. En rad andra sociologiska tänkare har i någon fas av sitt liv brottats med Kierkegaards krav om ett etiskt – autentisk – liv bortom de sociala normaliteternas förtryck, bl. a. Edward Tiryakian.

Kierkegaards radikala individualism – ytterst sett är vi själva ansvariga för det liv som vi lever – förmedlar en nödvändig praktisk realitet: att varje människa ställs inför den svåra uppgiften att bli ett subjekt som vågar se på sig självt i ett större kosmologiskt sammanhang. Att våga valet är också att våga välja bort, att prioritera, något som sannolikt har konsekvenser för resten av vårt liv: gift dig och du kommer att ångra det; gift dig inte, och du kommer att ångra också det (*Antingen/eller*). Om den "oandlige individen" med tiden vaknar upp till insikten att hon, medan valet ännu fanns, försummade sitt livsöde, ja då infinner sig känslan av misslyckande, sorg och melankoli.

Kierkegaards universum är barskt: ingen tillfrågade oss om vi ville komma in i världen; vi har kastats in i en tillvaro som vi senare aktivt ska förhålla oss till. Friheten hos Kierkegaard – som hos Hegel – är alltid en *situerad* frihet. Situationen binder samman dåtid, nutid och framtid i ett *Øjeblik*, "detta tvetydiga, vari tiden och evigheten berör varandra" (s. 35), då fakticitet vävs samman med möjlighet och frihet, det objektiva med det subjektiva, timlighet med evighet.

Hur kan man förena en sådan radikal filosofi som betvivlar språkets totala makt över vårt inre känsloliv med gängse sociologi? Jean-Paul Sartre uppmärksammade de (begreppsliga) tomrummen i Kierkegaards filosofi som "existensens unicitet – som något som på intet sätt kan tänkas utan endast upplevas i trosakten" (s.23). Gilles Deleuze radikaliserar ytterligare dessa tomrummens möjligheter att bryta upp från denna världens ordningar. Hos Kierkegaard, som i radikal filosofi i stort, sammanfaller inte den yttre och den inre sanningen: en spricka genomsyrar tillvaron. Tivlet finns alltid och hotar med att blotta livets meningslöshet och förljugenhet.

Roumbanis redogör i ett levande, ja, nästan Kierkegaard-inspirerat, språk för hur man kan se kraven på autenticitet och innerlighet som också samhällsrelaterade: som människans inneboende möjligheter att ta avstånd från och kritisera samhällsskapade normer och konventioner; som en kritik av falsk gemenskap och massans destruktiva inverkan på individer. Så visst finns det förbindelseänkar mellan Kierkegaard och sociologiskt tänkande, men då företrädesvis lokaliserade i disciplinens utmarker. Huvudfåran i sociologi har, något som Roumbanis redogör för, svårt att handskas med den grundläggande schismen mellan yttre och inre verkligheter. Av utrymmesskäl kan jag blott nämna några få av Roumbanis intressanta insikter.

Såväl Marx som Kierkegaard uppmärksammar sin samtids förtingligande och falska medvetande, men roten till det onda leder i diametralt skilda riktningar. Simmels sociologi har däremot flera skärningspunkter med Kierkegaard. Samhällets framskridande objektivisering slår över i en inre subjektivisering, i en innerlighet, även om denna hos Simmel ofta förblir olycklig och tragisk.

I den psykoanalytiskt orienterade samhällsteorin är ångesten central. Freud är naturligtvis den som mest ingående har berört detta ämne. Med sin biologiska tillgång

till individens själsliv ser han i ångesten en brusten sexualdrift, medan Kierkegaard öppnar upp för en "ångestens metafysik". Några postfreudianska tillgångar berörs också, främst Karen Horney, Erich Fromm och Harry Stuck Sullivan. Flykten från friheten – att undslippa ångest – blir här ett markant tema.

Modern sociologisk teori har på många sätt beröringspunkter med ångestproblematiken, antingen som en Freud-påverkan eller också som i fallet med Giddens som en Heidegger-påverkan. Alfred Schütz fenomenologiska sociologi bygger i hög grad på Husserls livsvärdsbegrepp och har därigenom kontakt med Kierkegaard. Roumbanis uttrycker dock sin besvikelse över att Schütz inte på allvar lyckas tydliggöra hur människor, trots tillfällig upplevelse av chock, inte klarar av att axla den radikala frihet som ligger i valet att göra uppbrott. Istället inlemmas människor i "systemet".

Goffmans dramaturgiska sociologi framställer socialt liv som "en preliminärt fungerande enighet" (s. 135) med en insida och en utsida. Distansen mellan individ och omgivning möjliggör *enactment*. Trots inneboende möjligheter förblir dock Goffman den sociologiska traditionen trogen: Individen blir reducerad till ett maskspel!

Peter Berger introducerade tidigt Kants frihetsbegrepp som en motpol till sociologins tendens till klaustrofobi – vi är instängda i en social verklighet. Han nosar, säger Roumbanis, vid sociologins blinda fläck (sid. 149). Trots inspirationen från Heidegger (och indirekt från Kierkegaard) är det inte precis uppbrottet som står i centrum för Berger & Luckmanns analys. Det är snarare institutionerna och de rutiniserade handlingar som erbjuder typifierade handlingsmönster.

Jean-Paul Sartre är starkt närvarande i hela avhandlingen. Roumbanis ger, som jag ser, en värdefull läsning av Sartres filosofi, både i den tidigare och senare fasen, speciellt de sociologiska försöken att förbinda Kierkegaard med Marx. Kan man skapa ett liv ur ett icke-liv, den seriella kollektiviteten? Sartre utvecklar här ett (högst aktuellt) terrorist-begrepp: i kampen för friheten framtvingar grupplivet subjektets eget offer: med en inre form av terror knyts individer olösligt samman.

Det förefaller i slutändan som om Roumbanis själv kom i tvivel om sitt intellektuella projekt, men detta tvivel har visat sig produktivt. Med Kierkegaard utforskar han sociologins gränstrakter, och därmed dämmer han upp för sociologins kanske svagaste länk: dess oförmåga att förstå det individuella livets sociala sprängkraft.

Thora Margareta Bertilsson, Köpenhamns universitet (fakultetsopponent)

The SAGE Handbook of Race and Ethnic Studies, Patricia Hill Collins & John Solomos (red.). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage, 2010

Forskningen om etnicitet och ras har kommit att bli ett omfattande fält under de senaste decennierna. En risk med en antologi som *The SAGE Handbook of Race and Ethnic Studies* är att den antingen konstaterar det som är självklarheter för de som befinner sig inom forskningsfältet eller att den blir otillgänglig för de som inte är insat-

ta. Men redaktörerna Patricia Hill Collins och John Solomos har lyckats väl med sin omfattande antologi. Antologin är indelad i fyra huvudområden, där det första handlar om de teoretiska och historiska grunder som fältet "race and ethnic studies" utgörs av, det andra diskuterar ras och etnicitet i relation till andra samhälleliga hierarkier, i det tredje utforskas ras och etnicitet genom studiet av samhälleliga institutioner, och i den fjärde delen tas nuvarande debatter inom fältet upp, liksom utmaningar för vidare forskning. Bokens anslag är brett – här finns texter om såväl metodologiska frågor som intersektionella analyser av etnicitet och sexualitet, samt diskussioner om vitthets betydelse i förståelsen av rasism.

Genom att samla forskare som Floya Anthias, Claire Alexander, Caroline Knowles och Maxine Baca Zinn, som i hög grad själva har varit med om att forma det fält de skriver om, blir genomgången av de centrala forskningsfrågorna inom respektive område initierad. Den anglosaxiska dominansen bland de forskare som bidrar är dock påtaglig och en fråga man kan ställa sig är vad får för effekter för de diskussioner som förs i antologin. Vilka frågor skulle ha väckts om forskare från andra delar av världen fått ta större plats i boken?

Antologin kan ses som såväl en historieskrivning, en lägesbeskrivning och ett framåtblickande mot de forskningsfrågor som väntar. Det gör att jag tänker mig att boken kan användas både av andra forskare som vill orientera sig inom dessa fält, samt av studenter i undervisning. Dock med en medvetenhet om att frågorna kring ras och etnicitet behöver kontextualiseras, eftersom de anglosaxiska perspektiven inte nödvändigtvis räcker för att förstå dessa frågor i ett nordiskt eller svenskt sammanhang.

För att kunna närma sig en bok som är så omfattande som denna väljer jag att fokusera på några av de många teman som antologin innefattar. I Floya Anthias kapitel tas bland annat frågor om nationalism, transnationalism, diaspora och intersektionalitet upp. För den som har följt Anthias forskning går det att känna igen kritiken mot begrepp som hybriditet och diaspora. Anthias menar att diasporabegreppet riskerar att överbetona likheter inom en viss etnisk grupp, och underbetona likheterna mellan olika etniska grupper. Hon argumenterar också för betydelsen av att ta hänsyn till olikheter inom diasporiska grupper, olikheter när det gäller exempelvis klass och kön.

Det går med fördel att länka samman Anthias kapitel med Claire Alexanders, som behandlar samma begrepp. Alexander diskuterar hur forskningen om diaspora och hybriditet har växt fram. Hon tar upp den forskningsutveckling som skett sedan 1980-talet, när det gäller områden som transnationalism, postkolonial teori och "border theory". Hon beskriver denna teoriutveckling som stundtals överlappande, men ibland har också de olika inriktningarna utmanat varandra.

Vad Alexander ser som gemensamt för dessa teoretiska perspektiv är att de alla betraktar migration som något oavslutat och mångfacetterat. Alexander väcker i sitt kapitel också en rad frågor som diasporaforskningen står inför att hantera: "Can all groups who have experienced migration and resettlement be seen as diasporic? Can we talk of diasporas of privilege ('the white diaspora')? Do we need to maintain the notion of common origin or homeland to define a diasporic identity (or can we speak of global religious 'diasporas')? Or, as is increasingly argued, can we use the term to

encapsulate global identities where movement is not a requirement (e.g. in terms of 'queer diaspora' or 'the digital diaspora') and where the term diaspora serves as a semantic substitute for identities of all kinds?" (s. 490–491). Den tid, 1980-talet, då begreppen diaspora och hybriditet började användas som teoretiska verktyg för att förstå omvärlden, präglades enligt Alexander av en optimism som dagens samhälle inte gör. Vi lever i stället i en värld där effekterna av 11 september och det pågående kriget mot terrorismen är påtagliga, samhällen som präglas av misstänksamhet och uppdelningar mellan människor. Alexander skriver: "it is precisely in this post-Millennial context that both the 'fact' of hybridity and diaspora, and their critical potential in opening up new spaces for engagement – for thinking and living differently – assume even more significance." (s. 505).

I flera av antologins bidrag diskuteras intersektionalitetsbegreppet. Ett exempel är Margaret L. Andersens kapitel *The Nexus of Race and Gender: Parallels, Linkages, and Divergences in Race and Gender Studies*. Andersen gör en grundlig genomgång av hur intersektionalitet som begrepp har använts i tidigare forskning. Hon listar tio olika teman som hon menar är centrala för hur intersektionalitet har kommit att förstås. Ett tema hon hittar är att ras, klass och genus kan ses som sammanlänkade system av ojämlikhet, underordning och dominans. Ett annat att varken ras, klass eller genus kan inordnas analytiskt under någon av de andra kategorierna. Ett tredje att såväl genus, ras och klass verkar på flera nivåer i samhället – på mikronivå i den sociala interaktionen, som representationer och på en samhällelig strukturell nivå. Andersen vänder sig emot tanken att se exempelvis genus och ras som parallella former av förtryck. I stället menar hon att vad intersektionalitet handlar om är möjligheten att studera kopplingarna mellan olika maktordningar.

I sitt avslutande och framåtblickande kapitel tar redaktörerna Hill Collins och Solomos upp hur begreppen "postkolonial" och "postkolonialism" okritiskt har använts av västerländska forskare. De menar att även om den formella kolonialismen kan sägas vara över, så kan man se en framväxt av ny-kolonialism. Hill Collins och Solomos resonemang om framväxten av en ny-kolonialism, skulle gärna ha fått utvecklas mer. Det vore intressant att diskutera framväxten av en ny-kolonialism i relation till en expanderande nyliberal global kapitalism, där klasskillnader också manifesterar sig nationellt och lokalt.

Lena Sohl, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet